

ПРОБЛЕМИ СЕРТИФІКАЦІЇ ТА СТАНДАРТИЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ЯК ОДНОГО ІЗ ЗАСОБІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

В статті розглядаються проблеми сертифікації та стандартизації продукції як одного із інструментів впливу на підприємницьку діяльність в Україні. Необхідність вибору та застосування дієвих засобів впливу держави на підприємництво посилюється недостатньою ефективністю взаємовідносин держави та підприємницького сектору в умовах перехідної економіки України, в тому числі у зв'язку зі вступом до Світової організації торгівлі. У зв'язку з цим, дослідження означених питань набуває особливої актуальності.

Ключові слова: сертифікація та стандартизація продукції, система технічних стандартів та відповідності продукції.

Вступ. Побудова сучасної моделі економіки на інноваційно-інвестиційній основі, враховуючи національні пріоритети, актуалізує питання досягнення конкурентоспроможності вітчизняної продукції. Сертифікація та стандартизація продукції є умовами існування життя нації, дієвими механізмами управління якістю продукції та інструментами державного впливу на досягнення високого рівня конкурентоспроможності продукції, зокрема, та економіки, в цілому.

Вирішення проблем сертифікації та стандартизації продукції як однієї із умов створення дієвого механізму державного регулювання підприємництва мають надзвичайно важливе теоретичне та практичне значення. Актуальність даних питань обумовлена тим, що її дослідження дасть змогу створити можливості для прискорення розвитку економіки, спрямувати зусилля держави на всебічне стимулювання зростання обсягів національного виробництва в Україні, що у підсумку призведе до створення максимальної прозорості та врегульованості економічних відносин у суспільстві.

Питаннями сертифікації та стандартизації продукції займаються такі вчені-економісти, як В. Биковець, Л. Зінченко[1], Л. Лосюк, Л. Школьник, О. Шнирко[1,2], О. Юхновський[1] та інші. В своїх працях дослідники обґрунтовують необхідність створення ефективної системи державної технічної політики в умовах перехідної економіки України, наголошують на основних недоліках існуючої системи сертифікації та стандартизації продукції, а саме: низький рівень контролю з боку держави щодо якості продукції, недостатнє впровадження сучасних систем управління якістю та навколишнім середовищем, застарілість стандартів продукції, невизначеність пріоритетів в національній стандартизації та сертифікації тощо. Однак, означений феномен потребує подальшого дослідження, особливо в питаннях вирішення основних проблем сертифікації та стандартизації продукції, як одного із інструментів державного впливу на підприємницьку діяльність в умовах перехідної економіки України, в чому і полягає наукова новизна даної статті.

This article is about the certification and standartization of production as one instruments which may use the government to have influence to the enterprise activity. The author assigns that the necessity of government choice is the urgent problem in ukrainian economy. In this connection the joining the World trade organization increases the role of the state regulation.

Keywords: the certification and standartization of production, the sistem of the technical standards and conformity of production.

Постановка завдання. Україна нещодавно стала членом Світової організації торгівлі, що гостро ставить перед державою завдання перегляду існуючих технічних стандартів та нормативів з метою захисту вітчизняного виробника та розвитку національних продуктивних сил суспільства. Метою даної статті є дослідження проблем стандартизації та сертифікації з метою виокремлення основних напрямів державного впливу на означені процеси в сучасних умовах розвитку вітчизняної економіки.

Результати. Під стандартизацією, як відомо, розуміють встановлення єдиних правил та норм з метою впорядкування діяльності в певній галузі. Стосовно продукції стандартизація охоплює ряд ключових моментів, серед яких можна назвати:

встановлення вимог до якості готової продукції, а також сировини, матеріалів, напівфабрикатів і комплектуючих виробів;

розвиток уніфікації та агрегування продукції як важливої умови спеціалізації та автоматизації виробництва;

визначення норм, вимог і методів у галузі проектування та виготовлення продукції для забезпечення належної якості та запобігання невинуватим різноманітності видів і типорозмірів виробів однакового функціонального призначення;

формування єдиної системи показників якості продукції, методів її випробовування та контролю, уніфікація вимірювань і позначень;

створення єдиних систем класифікації та кодування продукції, носіїв інформації, форм і методів організації виробництва.

Результати стандартизації відображаються у спеціалізованій нормативно-технічній документації, основними видами якої є стандарти та технічні умови. Останні являють собою обов'язкові норми якості продукції і способи їхнього досягнення (набір показників якості, рівень кожного з них, методи і способи вимірювання, випробувань, маркування, упакування, транспортування та зберігання продукції). Основними катего-

ріями стандартів в Україні, які різняться між собою за мірою жорсткості вимог до виробів і за сукупністю об'єктів стандартизації є: міжнародні стандарти ІСО серії 9000, галузеві стандарти, державні стандарти України, стандарти науково-технічних інженерних товариств та союзів та технічні умови.

Найбільш жорсткі вимоги щодо якості містять міжнародні стандарти, розроблені Міжнародною організацією стандартизації — ІСО, які використовуються для сертифікації виробів, призначених для експорту в інші країни і реалізації на світовому ринку. Державні стандарти України встановлюються на виробі загальномашинобудівного застосування, продукцію міжгалузевого призначення, продукцію для населення і народного господарства, на організаційно-методичні та загальнотехнічні об'єкти, елементи народногосподарських об'єктів державного значення та методи випробувань. Галузеві стандарти розробляються на ту продукцію, щодо якої бракує державних стандартів, або з метою доповнення державних стандартів. Стандарти науково-технічних інженерних товариств та союзів поширюються на результати фундаментальних та прикладних досліджень. Технічні умови містять вимоги, що регламентують норми та вимоги щодо якості тих видів продукції, для яких державні та галузеві стандарти не розробляються, тих, які виготовляються на замовлення окремих підприємств, а також щодо якості нових видів продукції на період їхнього освоєння виробництвом.

Не викликає сумніву, що стандартизація продукції повинна враховувати рівень розвитку науки та техніки, економічні вимоги, економічну доцільність і ефективність виробництва для виробника, безпеку для споживачів та розвиток для держави. Тобто, стандарти та технічні умови — є документами динамічного характеру, що потребують постійного перегляду, оновлення та уточнення з врахуванням потреб науково-технічного прогресу та споживацьких смаків і уподобань.

Кожний вид товару, що підлягає купівлі-продажу на світовому ринку повинен бути сертифікованим, тобто мати документальне засвідчення високого рівня якості та відповідності вимогам міжнародних стандартів. Практичний досвід свідчить, що безсертифікатна продукція оцінюється на світовому ринку у 3—4 рази дешевше.

В Україні використовують обов'язкову та добровільну сертифікацію. Обов'язкова сертифікація здійснюється виключно в межах державної системи управління суб'єктами господарювання, охоплює перевірку і випробування продукції з метою визначення її характеристик та подальший державний нагляд за сертифікованими виробами. Добровільна сертифікація має ініціативний характер з боку суб'єктів господарювання.

Організаційним суб'єктом сертифікації в Україні є державні випробувальні центри. Не можливо не зазначити, що останні роки почали формуватися міжнародні системи сертифікації, які координує спеціальний комітет із сертифікації — СЕРТИКО, який функціонує у складі ІСО. Так, на початку 1993 року Україна стала членом ІСО, що надало їй право брати участь у діяльності понад 1000 міжнародних робочих органів комітетів зі стандартизації та сертифікації та використовувати понад 12000 міжнародних стандартів. Останнє створює для вітчизняної економіки простір для вдосконалення національних стандартів та приведення їх у відповідність до міжнародновизначених.

Центральним органом виконавчої влади у сфері єдиних стандартів, технічних регламентів і процедур

відповідності вітчизняної продукції є Державний комітет з питань технічного регулювання та споживчої політики. Пріоритетними напрямками діяльності комітету є дотримання балансу інтересів споживачів, виробників, підприємців та органів влади; удосконалення державного контролю і нагляду на споживчому ринку та виробництві; підвищення ефективності функціонування національної системи технічного регулювання в інтересах споживачів на основі гармонізації законодавства з вимогами Світової організації торгівлі та Європейського Союзу; використання у повній мірі адміністративного ресурсу для підтримки вітчизняного товаровиробника з метою захисту українського ринку від небезпечних та фальсифікованих товарів тощо.

Правові та організаційні засади розробки та застосування національних стандартів, технічних регламентів і процедур оцінки відповідності, а також основоположні принципи державної політики у сфері стандартизації технічного регулювання та оцінки відповідності визначені Законом України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» (2005 р.), який був розроблений Держспоживстандартом спільно з американськими експертами в рамках проекту технічної допомоги Уряду США.

Разом з тим, діяльність та необхідність існування спеціалізованої державної структури останнім часом стає об'єктом критичного аналізу практиків і теоретичних дискусій. З одного боку, вітчизняні стандарти містять детально сформульовані вимоги виробництва продукції, чим забезпечують її одноманітність, а витрати на сертифікацію та стандартизацію стають додатковим тягарем для споживачів і зменшують конкурентоспроможність вітчизняних товарів. З іншого боку, відмова від стандартизації та сертифікації не обов'язково призведе до покращення якості продукції, вдосконалення технологій виробництва, створення системи безпеки продукції для споживачів.

Участь України у Світовій організації торгівлі зобов'язує до добровільності внутрішніх стандартів, скорочення переліку продукції, що підлягає сертифікації та позбавлення Держспоживстандарту прав на перевірку та сертифікацію будь-якої імпортованої харчової продукції. Цих вимог країна повинна дотримуватися на тлі низького рівня якості вітчизняної продукції, невідповідності технічним вимогам якості, неналагодженості взаємодії державних органів влади та суб'єктів підприємництва в означеній сфері, що призводить до стану, коли збільшення асортименту продукції не супроводжується підвищенням якості товарів. Окрім цього, застосування більш жорстких вимог щодо якості виключно експортованої продукції, і менших вимог, щодо імпортованої ставить перед національною економікою проблему порушення національної безпеки, особливо в сфері продовольчого права.

Зрозумілим є те, що така ситуація не може не викликати необхідність реформування наявної системи технічних стандартів і контролю за їх виконанням. Адаптувати на сучасному етапі полісистеми стандартів — державних стандартів та технічних умов власної розробки — створює для виробників простір для порушення єдиних державних вимог якості продукції та є небезпечним для суспільства в цілому.

Особливо проблемною є ситуація в роздрібній торговельній мережі, де надто незадовільно впроваджуються сучасні системи управління якістю, навколишнім середовищем, безпеки харчової продукції, а

також постачання якісної продукції. Порівняно з іншими країнами (Бразилія, Китай, Індія, Росія, Польща, Словенія, Болгарія, Румунія) Україна має другий найнижчий кількісний показник компаній, які мають сертифіковані системи управління якістю за стандартами ІСО — всього 10,77 % і другий найнижчий показник за кількістю сертифікатів за даним стандартом у показниках ВВП на душу населення — 0,2 [3, с. 5].

Означені проблеми тільки посилюються в умовах сучасної світової фінансової та економічної кризи: послаблюється відомчий контроль за виробництвом та реалізацією товарів, збільшуються обсяги продукції із-за кордону, знижується якість продукції, а найголовніше, зменшується рівень відповідальності за порушення вимог держави в сфері стандартизації, сертифікації та технічного контролю.

У зв'язку з цим, в сфері відповідності технічним та іншим вимогам якості в Україні першочерговими завданнями для суб'єктів підприємницької діяльності є:

забезпечення безпечності продукції для життя; дотримання відповідності назви та призначення продукції;

наявність докладної інформації про якість продукції та її відповідність затвердженим державою стандартам;

підвищення відповідальності виробників за недотримання та порушення державних нормативів.

На сучасному етапі в Україні відбувається гармонізація національних стандартів із міжнародними та принципу добровільності і рівнозначності їх застосування на внутрішньому ринку для продукції національного виробництва та такої, що імпортується з країн-членів СОТ. Станом на 1 січня 2008 року в Україні є чинними більш ніж 4,5 тисячі національних стандартів, гармонізованих із міжнародними і європейськими, з яких протягом 2007 року прийнято 877. За програмою перегляду чинних в Україні міждержавних стандартів (ГОСТ), прийнятих до 1992 року (понад 16 тис.), скасовано близько 3 тис. стандартів. Державною програмою стандартизації на 2006—2010 роки передбачено створення нормативної бази на основі міжнародних та європейських стандартів. До 2010 року необхідним є прийняття більш ніж 8,5 тис. гармонізованих стандартів у пріоритетних сферах економіки [2].

Для виконання Державної програми стандартизації, а також зобов'язань України в рамках вступу до СОТ та інтеграції до ЄС процес гармонізації національних стандартів з міжнародними та європейськими має бути прискорений першу чергу за рахунок усунення факторів, що його стримують. Серед останніх можна назвати: неперіодичність фінансування; нескоординованість дій центральних органів виконавчої влади щодо мобілізації фінансових ресурсів на розробку та затвердження національних стандартів, що не сприяє ефективному використанню бюджетних коштів у цьому напрямку; невирішеність проблеми фінансування створення стандартів не тільки за рахунок державних коштів, але й за рахунок грошових ресурсів суб'єктів господарювання, асоціацій підприємств і промисловців, які зацікавлені у підвищенні конкурентоспроможності своєї продукції, забезпеченні належної позиції на ринку, зокрема для малих і середніх підприємств; невирішення питання доцільності розроблення численних тисяч технічних умов, які не відповідають прийнятим національним стандартам.

Висновки. Враховуючи усе вищезазначене, в сфері підвищення якості продукції та створення єдиних стандартів, технічних регламентів та процедур оцінки відповідності вітчизняної продукції першочерговим є наступні заходи:

усунення невинуватених технічних бар'єрів, що стримують підвищення ефективності виробництва, просування вітчизняної продукції на світовий ринок; удосконалення інфраструктури та системи управління у сфері технічного регулювання;

поетапний перехід від обов'язкової сертифікації до оцінки відповідності продукції вимогам, встановленим у технічних регламентах [3, с. 8];

застосування ступеневого підходу до сертифікації продукції, враховуючи ризик для життя та здоров'я споживачів та вірогідності негативних наслідків споживання продукції шляхом поділу на групи продукції, що має обов'язкову, бажану або необов'язкову сертифікацію;

забезпечення взаємодії Держспоживстандарту, інших державних інституцій та громадських незалежних організацій, метою діяльності яких є забезпечення інтересів споживачів та виробників;

створення державної або громадської структури, метою діяльності якої було б взаємоузгодження інтересів споживачів та виробників, на зразок Департаменту чесної торгівлі в Англії;

організація роботи щодо звернень громадян та проведення перевірок дотримання державних стандартів суб'єктом господарювання;

створення системи оцінки ефективності роботи та динаміки позитивних змін Держспоживстандарту щодо виконання заходів, направлених на розвиток та вдосконалення технічного регулювання;

відмова від Технічних умов виробництва продукції та запровадження єдиних стандартів в сфері технічного регулювання. Виключення можуть складати ті підприємства, які виготовляють продукт, який має якість вищу, ніж передбачено державними стандартами;

налагодження системи адміністративної відповідальності виробника за надання недостовірної інформації щодо технічних, фізичних та хімічних властивостей створюваної продукції тощо.

Означені заходи визначають наукову новизну даної статті та дозволять створити нову систему державного регулювання стандартизації та сертифікації продукції, що обумовлене як потребами споживачів і виробників, так і потребами суспільства в цілому з точки зору його майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зінченко Л., Юхновський О. Продовольче безправ'я // Дзеркало тижня — 2008. — № 42 (721) — 8-14 листопада // <http://www.dt.ua/3320/2020/64600/>
2. Шнипко О. С. Вимоги СОТ до стандартів, технічних регламентів та процедур оцінки відповідності // Офіційний сайт державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики // http://www.dssu.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=87101.
3. Шнипко О. Розвиток та удосконалення системи Держспоживстандарту України // Стандартизація. сертифікація. Якість. — 2007. — № 4 — С. 3—9.

Надійшла до редколегії 06.03.2009 р.